

PAPER DETAILS

TITLE: "ARNAVUTLAR SOLYOTLAR", "IBRET TASI", "ALI PASA" ROMANLARINDA ALI PASA
KARAKTERİNİN KARSILASTIRMALI ANALIZI

AUTHORS: Gözde ÖZLEM

PAGES: 197-215

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2821288>

Araştırma Makalesi

**ARNAVUTLAR SOLYOTLAR, İBRET TAŞI, ALİ PAŞA
ROMANLARINDA ALİ PAŞA KARAKTERİNİN
KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ**

Gözde ÖZLEM*

Öz: Bu araştırmada Osmanlı Devleti'nin Dağılma dönemi içinde olan 1788 – 1821 yılları arasında Yanya Valisi olarak görev yapan Tepedelenli Ali Paşa'nın üç romandaki tezahürü incelenir. Bunlar, Ahmet Mithat Efendi'nin *Arnavutlar Solyotlar*, İsmail Kadare'nin *İbret Taşı* (Kamarja e Turpit) ve Alexandre Dumas'ın *Tepedelenli Ali Paşa* (Ali Pacha) adlı romanlarıdır. Bahsi geçen tarihî şahsiyetin sırasıyla Türk, Arnavut ve Fransız kökenli yazarlar tarafından tarihî gerçekler karşısında nasıl algılandığı karşılaştırmalı analizle verilir. Bu yazarların eserleri farklı sebeplerden seçilmiştir. Osmanlılık bakış açısını her eserine yerleştiren Ahmet Mithat Efendi, eserinde Tepedelenli Ali Paşa'nın Hristiyan Solyotlar (Suliyotlar) ile kendi tebaası olan Müslüman Arnavutlar arasındaki çatışmalara odaklanır. İsyankâr ve hain olarak yaftalanan Paşa'nın siyasî ve askerî olarak en güçlü olduğu dönemdeki yönetim şekli ve olayların gelişmesi gösterilir. Modern Arnavut edebiyatının en üretken ve meşhur kalem erbaplarından biri olan İsmail Kadare'nin eserinde ise Tepedelenli Ali Paşa'nın infazının etkileri ve düşündürdükleri işlenir. Ali Paşa'yla çağdaş olan Alexander Dumas ise dönemin Batılı düşünürlerine has “oryantalist” bakış açısıyla onun kısmen monografi kısmen kurgunun birbirine karıştığı bir eser olan romanında, onu başkahraman yapar. İncelemede öncelikle Tepedelenli Ali Paşa'nın hayatı ile ilgili bilinen tarihî gerçeklerden bahsedilir. Daha sonra üç eserin ait olduğu siyasî, kültürel ve toplumsal ortama göre değerlendirilmesi yapılır. Ortaya çıkan

* Öğr. Gör. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Rektörlük, Ulutömer, gozdeozlem@uludag.edu.tr, ORCID: [0000-0001-7280-4532](https://orcid.org/0000-0001-7280-4532).

yorum farklılıkları ve benzerlikleri tespit edilir. Sonuç olarak bu tarihî şahsiyet üzerinden stereo tipler ortaya çıkar. Bu yüzden incelenen Tepedelenli Ali Paşa gibi tarihî şahıslar, Doğu ve Batı kültürünün, özellikle edebî eserlerinde etki bırakır. Oluşan imgelerin karşılaştırılmalı analizleriyle “biz” ile “öteki” tanımlamalarını anlamayı kolaylaştırır.

Anahtar Kelimeler: Tepedelenli Ali Paşa, Roman Kahramanı, Roman, Balkanlar, Karşılaştırmalı Edebiyat.

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE CHARACTER OF ALI PASHA IN THE NOVELS *ALBANIANS* *SOLIOTS, TRAITOR'S NICHE, ALI PASHA*

Abstract: This study examines the manifestation in three novels of Ali Pasha of Ioannina, who served as the Governor of Ioannina between 1788 and 1821 during the period of the fall of the Ottoman State. These are the novels of Ahmet Mithat Efendi's *Albanians Souliotes*, Ismail Kadare's *Traitor's Niche* (Kamarja e Turpit) and Alexandre Dumas's *Ali Pasha* (Ali Pacha). It is given by comparative analysis of how the mentioned historical figure is perceived by Turkish, Albanian and French authors in the face of historical facts. The works of these authors have been chosen for different reasons. In this work, examined by Ahmet Mithat Efendi, who has placed the Ottoman perspective on every work, he focuses on the clashes between the Christian Souliotes and the Muslim Albanians, whose subjects before the rebellion were mentioned by the Pasha, who were rebelled and executed by the Ottoman State as a result of the events that have developed. The form of government and the development of events in the period when the Pasha, who was labeled as a rebel and a traitor, was the most powerful politically and militarily, is shown. In the work of İsmail Kadare, one of the most prolific and famous writers of modern Albanian literature, the effects of the execution of Ali Pasha from Tepedelen and its implications are handled. Contemporary with Ali Pasha, Alexander Dumas, on the other hand, plays the protagonist in a work that mixes part monography and part fiction, with the "orientalist" point of view unique to the Western thinkers of the period. In the review, firstly, the known historical facts about the life of Ali Pasha are mentioned. Then, the three works are evaluated according to the political, cultural and social environment to which they belong. The resulting interpretation differences and similarities are determined.

As a result, stereotypes emerge over this historical figure. For this reason, historical figures such as Ali Pasha, who are examined, have an impact on Eastern and Western cultures, especially in their literary works. It makes it easier to understand the definitions of "us" and "other" with the comparative analysis of the images formed.

Key Words: Ali Pasha of Ioannina, Hero, Novel, Balkans, Comparative Literature.

Extended Abstract

This research examines manifestations of Ali Pasha of Ioannina, who served as the Governor of Ioannina between 1788 and 1821 during the period of the decline of the Ottoman State, in the three novels. These novels are Ahmet Mithat Efendi's Arnavutlar Solyotlar, İsmail Kadare's İbret Taşı (Kamarja e Turpit) and Alexandre Dumas's Tepedelenli Ali Paşa (Ali Pacha). The works of these authors were chosen for different reasons. In this analyzed work of Ahmet Mithat Efendi, who placed the Ottomanism perspective in every work, focuses the Pasha, who was executed by rebelling against the Ottoman Empire as a result of the developing events, was confronted with the conflicts between the Christian Suliots and the Muslim Albanians, who were the subjects of the Pasha, before his rebellion. The form of government and the development of events in the period when the Pasha, who was labeled as a rebel and a traitor, was the most powerful politically and militarily, is shown. Besides, in the work of İsmail Kadare, who is one of the most prolific and famous writers of modern Albanian literature, the effects of the execution of Ali Pasha of Ioannina and its implications are handled. On the other hand, Alexander Dumas, contemporary with Ali Pasha, with the "orientalist" point of view peculiar to the Western thinkers of the period, he makes the protagonist in a work where part monography and part fiction are mixed together. Firstly, in the study, the known historical facts about the life of Pasha are mentioned. Then, the three works are evaluated according to the political, cultural and social environment they belong to. The resulting interpretation differences and similarities are detected.

Ali Pasha, the hero of the novels in Arnavutlar Solyotlar, Kamarja e Turpit and Ali Pacha, is considered to be Albanian. It is stated that the region where he is the governor is Albania, and the people he rules that they live together with the Albanian, Turkish and Greek people. However, according to Ahmet Mithat Efendi, this subject is equal and Muslims are

in the majority. According to İsmail Kadare and Alexander Dumas, it is a predominantly Albanian region.

All three writers accept Ali Pasha's bravery by accepting that his origin is Albanian. He is a successful soldier and it's about being Albanian. However, according to Ahmet Mithat Efendi, this situation comes from the fact that Albanians, who cannot farm due to the difficulty of geography, prefer military service and banditry. According to Kadare, Albanians are fond of their freedom. They fight for it. Dumas thinks partly like Kadare. There is only one difference. Ultimately, it is the Ottoman Empire that Ali Pasha struggled with. Although Ali Pasha is Muslim, Ali Pasha's ancestors are Europe/Christian West fighting the Old/Muslim East. It is ironic and unfounded that the author bases his showdown with the Ottoman Empire on this "ethnic origin". It is also a purely orientalist point of view.

All three writers talk about the influence of Ali Pasha's mother, Hamko, on him. Ahmet Mithat Efendi says that Ali Pasha got his character traits from his mother. Since he died at a young age, his father's mention is neither good nor bad in the work. However, he is the "Son of Hamko". Apart from this, the author does not make any further comments. However, the crimes and cruelties committed are obvious. In Dumas's work, Ali Pasha is grateful to his mother. He is aware that he received the spiritual strength from his mother to help him become a "pasha". In Kadare's work, her mother is blamed. Because at the end of a life spent with the ambition he learned from his mother and the revenge she encouraged to take, he is left alone by his own people.

Dumas calls Ali Pasha as the Prince of Machiavelli. It is the embodiment of Machiavelli's ideal. Kadare partially likens it to the Prince ideal. Because he fails. He did not use his power fairly on "his own nation" and preferred to oppress them.

As a result, in all three novels, the facts about the life of Ali Pasha based on the indications are given as they are. However, there are different interpretations of each work due to reasons such as the year and the era it was published, the culture of the author, and the ideology it advocates. In short, stereotypes about the "other" of three cultures emerged over this historical figure. When each work is evaluated according to the cultural, social and political environment in which it was written, it is natural that there are differences in interpretation. Therefore, comparative analyzes of images that have had an impact on Eastern and Western cultures, such as the historical person studied, will make it easier to recognize and understand "us" and "the other".

Giriş

Edebî eserler, ulusların kültürlerini ve görüşlerini yansıtır. Bunları da imgeler veya simgeler aracılığıyla okura verir. Okurun empati kurmasını veya yazıldığı dönemi anlamasını sağlar.

Edebî eserlerdeki imgeler, milletlerin birbirlerini tanımaları ve kurmak istedikleri dünya hayalini ortaya çıkarır. Türk Edebiyatı'nın gelişiminde de Türk Tarihi'nin önemli değişim noktalarında kitle halinde yabancı kültürlerin tesirine maruz kaldığı ve onu özümselediği görülür. Daha sonra kendine has bir şekilde onu millileştirir. Bu yüzden edebiyatımızda zaman zaman Fars, Arap, Fransız ve Amerikan etkisi görülmüştür.¹

Karşılaştırmalı edebiyat, 19. yüzyıl itibariyle farklı yöntemler geliştirerek yaygınlaşmış bir bilim dalıdır. Bu bilim dalı, kısmen benzer veya tamamen aynı konuyu, karakteri ya da imgeyi, eşzamanlı veya artzamanlı işleyen eserleri inceler.² Eserlerde benzer göstergeler olsa da bunlar kültürün ve toplumun etkisiyle birbirinden farklı anlamlara yol açabilir. Örneğin, Yeni Türk Edebiyatı'nın yazarları, hem şahsi sebepler hem de çağın yönelimleriyle Batı Edebiyatı'na Tanzimat Dönemi'nden itibaren ilgi duymuş, onu okumuş ve ondan etkilenmiştir. 19. yüzyılla birlikte kitle iletişim araçları sayesinde giderek küçülen dünya, yaşanan gelişmelerden kısa sürede haberdar olmaya başlar. Böylelikle devletlerin kendi siyasî, toplumsal ve kültürel olayları öteki milletler tarafından daha hızlı görülerek, izlenerek veya okunarak öğrenilir. Bu da öğrenilen şey hakkında kamuoyunda genel bir yargıya veya kanıya varılmasını sağlar.

Bu çalışmada Türk, Arnavut ve Fransız Edebiyatları'na mal olmuş üç önemli yazarın aynı tarihî şahsiyetin roman kahramanı olarak yer aldığı üç eseri incelenmiştir. Bunlar; Ahmet Mithat Efendi'nin *Arnavutlar Solyotlar*, İsmail Kadare'nin *İbret Taşı* (Kamarja e Turpit) ve Alexandre Dumas'ın *Tepedelenli Ali Paşa* (Ali Pacha) adlı romanlarıdır. İncelenen roman kahramanı Tepedelenli Ali Paşa'dır. O, Osmanlı Devleti'nin 1788 – 1821 yılları arasında görev yapmış Yanya Valisi'dir. Hem yaşadığı çağda hem de ölümünden sonra etkili ve sansasyonel olmaya devam etmiş, Yunanistan'ın bağımsızlığı ile sonuçlanacak 1821 Yunan İsyanı'nın gelişmesine ve büyümesine zemin hazırlamıştır. Bahsi geçen tarihî şahsiyetin Türk, Arnavut ve Fransız kökenli yazarlar tarafından tarihî

¹ İnci Enginün, Mukayeseli Edebiyat, Dergâh Yayınları, İstanbul 1999, 2. bs., s.11.

² Gürsel Aytaç, Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi, Say Yayınları, İstanbul 2013, 3. bs., s.15.

gerçekler karşısında nasıl algılandığı karşılaştırmalı analizle yöntemiyle açıklanır. Bu yazarların seçilmesinin nedeniyse her yazar için farklıdır. Osmanlılık bakış açısını her eserine yerleştiren Ahmet Mithat Efendi, Osmanlı Devleti'nin asi ilan ettiği bu gözden düşmüş Paşa'yı eserde önemli roman kahramanlarından biri olarak yer verir.

Modern Arnavut tarihçileri Ali Paşa'yı İskender Bey'le karşılaştırarak onu yücelterek bağımsız Arnavutluk'un liderlerinden biri olarak görürler.³ Modern Arnavut Edebiyatı'nın en üretken ve meşhur kalem erbaplarından biri olan İsmail Kadare'nin eserinde Paşa'nın infazının etkileri işlenir.

Ali Paşa'yla çağdaş olan Alexander Dumas ise dönemin Batılı düşünürlerine has “oryantalist” bakış açısıyla onun kısmen monografi kısmen kurgunun birbirine karıştığı bir eserde başkahraman yapar. Kısacası her bir yazar ve eseri ait oldukları devrin ve kültürün, bu tarihî şahsiyet üzerinden stereo tiplerini ortaya çıkarır.

Tarihî Bir Şahsiyet Olarak Tepedelenli Ali Paşa

Kökene konusunda tartışmalar olan ancak doğum yeri sebebiyle Tepedelenli, üç tuğlu paşalık beratında ise Anadolu Ali olarak bilinen Ali Paşa, 1740 veya 1744 yılında doğar. Dedesi Muhtar Bey ve babası Veli Paşa Tepedelen mütesellimidir. Annesi Esmihan (veya Arnavutlar ile Batılı yazarların adlandırmasıyla Hamko/ Hanko) ise Koniçe Arnavut Beyleri'nden birinin kızıdır. Beydilli'ye göre bu dönemde devlet kuracak kadar güç kazanan âyanların böyle olmasa dahi köken bakımından Anadolu'dan göç etmiş ailelere mensup bulunduğu vurgulanır.⁴ Hangi kökene ait olursa olsun o, “Arnavut yerel güçlerin Sultan'a karşı yükümlülüklerini reddettiği, büyük miktarlarda toprakları ellerinde biriktirmeye başladığı, dolayısıyla çiftçilerin her geçen gün topraklarının ellerinden çıktığı ve yeni oluşmaya başlayan çiftliklerde birer serf konumuna düştüğü bir zamanda” doğar ve yetişir.⁵ Annesinin baskıcı kişiliğinin etkisinde kalarak onun kurnazlığını ve zekâsını, babasının sert mizacını alan Ali'nin gençliği çevresi ve akrabalarıyla mücadele içinde geçer.⁶ Beratlı Kurt Paşa'nın yanında ona hizmet eder. Bir süre sonra

³ Kemal Beydilli, “Tepedelenli Ali Paşa”, TDV İslam Ansiklopedisi, c.40 (2011), s.479.

⁴ Beydilli, a.g.m., s.476.

⁵ Ahmet Uzun, “Tepedelenli Ali Paşa ve Mal Varlığı”, Belleten, s. 65 (2001), s. 1036.

⁶ Beydilli, a.g.m., s.476.

onunla arası açılınca bu kez Delvinyeli Kaplan Paşa'nın yanına gider.⁷ Hatta onun (Emine veya Ümmü Gülsün adındaki) kızıyla evlenir ancak daha sonra kayınpederinin aleyhinde ve idamına yol açan gelişmelerde rol oynar. Ali, feodal beyler arasındaki kavgalara katılmasına rağmen, genelde Sultan'ın tarafında yer aldığı için İstanbul'un dikkatini çeker. Delvinye mutasarrıfı tayin edilince bölgede eşkıya ve çetelerle mücadele ederek düzeni sağlar. Böylelikle ona Toskerya ve Epir'in derbentler başbuğluğu verilir. Ancak amacı Yanya'dır. Ocak 1787'de eşkiyadan arındırma bahanesiyle kuvvet sevk ettiği, otuz üç yıl idaresinde kalacak olan Yanya sancağını elde eder.⁸

Ali Paşa İstanbul'la ilişkilerini iyi tutmaya çalışmasına rağmen çevre bölgelere karşı harekâtlar düzenlemekten geri duramaz. Bu harekâtların sebebi ise Ali Paşa'nın yayılma, servet biriktirme ve düşmanlarından intikam almaya yönelik hırsıdır. Özellikle daha önce kendisine karşı gelmiş olan Suli Ortodoks Hristiyanlarıyla (Suliyot veya Solyot) uzun süren kanlı çatışmalar yapar. Onların savaşçı bir topluluk ve yaşadıkları coğrafyanın dağlık olması nedeniyle çarpışmalar uzun sürmüştür. Neticede onların büyük bir kısmını katleder, bir kısmı da kaçarak Parga ve Korfu'ya sığınır.⁹ Ahmet Mithat Efendi'nin eserinin teması ise Arnavutlar ve Solyotlar arasındaki bu çatışmalardır.

Osmanlı Devleti'nin Adriyatik Denizi'ne açılan önemli bir bölgesini yöneterek gitgide artan gücüyle Ali Paşa "bağımsız bir prens gibi" hüküm sürer. Özellikle 1811'de gücünün doruk noktasına ulaşır. Yabancı devletlerle iş birliği yapar. Bunlar içinde Napolyon Fransa'sı, Rusya ve İngiltere vardır. Onun bu gücü İstanbul'u rahatsız etmesine rağmen hem Sırp İsyanı ile ilgilendiğinden onun sebep olduğu sorunlarla uzun süre ilgilenemez hem de sefere katkı da bulunabileceği beklentisiyle kendisine tahammül edilir.¹⁰ Ancak II. Mahmut mühürdarı Mehmet Sait Halet Efendi'yle arasının bozulması durumu değiştirir. Mart 1820'de Ali Paşa derbentler başbuğluğundan ve oğlu Veli Tırhala Paşalığı'ndan azledilir. Ayaklanmaya hazırlanan ve Rumların desteğini alan Ali Paşa kendi idaresinde bir Rum Eyaleti kurulmasına girişir. Bunun üzerine Yanya Valiliği'nden de azledilir ve oğullarıyla birlikte Tepedelen'de zorunlu

⁷ Uzun, a.g.m., s.1039.

⁸ Beydilli, a.g.m., s.477.

⁹ Uzun, a.g.m., s.1039.

¹⁰ Beydilli, a.g.m., s.477-478.

ikamete tâbi tutulur. Hurşid Ahmet Paşa'nın askerî harekâtı neticesinde onun hâkimiyeti altındaki yerler ele geçirilir, kendisi de Yanya Kalesi'ne çekilir. Bu gelişme sonunda oğulları ve torunları teslim olur. Ali Paşa'nın Yanya'da iki yıla yakın devam eden direnişi esnasında Rum isyanı genel bir yaygınlık kazanır. Canına dokunulmaması şartıyla 24 Ocak 1822'de teslim olsa da, ileride tekrar isyan çıkarma riskine karşı bu karar bozulur ve idam edilmesi kararı verilir. 14 Şubat 1822'de odasına girilerek gereği yerine getirilmek istendiğinde Ali Paşa buna silâhla mukabele eder ve çıkan çatışmada öldürülür. Baş 24 Şubat'ta İstanbul'a getirilir.¹¹

Arnavutlar Solyotlar

Ahmet Mithat Efendi'nin *Arnavutlar Solyotlar* adlı romanı, önce Tercüman-ı Hakikat gazetesinde tefrika edildikten sonra 1305 (1889-1890) yılında kitap hâlinde basılmıştır. Eserde 29 bölüm bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla şöyledir; Bir Kanlı Visal, Facianın Zaman-ı Vukuu, Hamko'nun Oğlu, Solyotlar, Rüstem, Lambro Çavillas, Bir Yabancı, Zevk ü Sefa, Eftimi, Hıdırellez, Rüstem'in Hilaf-ı Giranı, Taş Arkası, Üç Sene, Ali Paşa'nın Gizli Seyahatleri, Kör Dadı, Rüstem'in Matrudiye-i Sahihası, Samuel'in Manastırı, 1800, Muhasara, Şiddette İfrat, Mükrim, Fotos'un İğtirabı, İlk Kanlar, Tepedelenli'nin Serzenişi, İki Müverrihin Hatası, Söz Ayağa Düşmesin, Rüstem'in İntikamı, 25 Eylül 1803, Solyotların Son Günü.

Adı verilen başlıklar aynı zamanda eserin olay örgüsünü de gösterir. Eser, Arnavutlar (Müslüman) ile Solyotlar (Hristiyan Arnavutlar) mücadelelerini anlatır. Tepedelenli Ali Paşa, Solyotları ortadan kaldırmak ister. Romanın başkahramanı Rüstem adında bir Arnavut gencidir. Paşa'nın bu fikrine karşı olduğundan onlarla anlaşılmasını önerir ve Paşa tarafından kabul edilir. Ancak Solyotların kumandanı Cavillas anlaşmaya riayet etmez. Böylelikle Ali Paşa kumandanın oğlu Fotos'u esir alır. Cavillas her şeye rağmen Paşa'yla savaşır ve kazanır. Ancak oğlu ölmemiştir ve Rüstem sayesinde kurtulduğunu babasına söyler. Bu olaydan Rüstem, Solyotların gözünde bir kahramandır. Onlarla beraber yaşamaya başlar. Rüstem'in uzun süre kendi aralarında yaşamalarından bazı Solyotlar rahatsız olurlar. Onların haklılığı olayların gidişatında belli olur. Çünkü Rüstem, Ali Paşa tarafından aralarına yerleştirilmiş bir casustur. Solyotlar hakkında bildiklerini Ali Paşa'ya aktarır. Hâlâ Solyotları kendi yanlarına çekebileceklerini savunur. Bu arada Rüstem, Solyotlar içinde

¹¹ Beydilli, a.g.m., s.479.

yaşarken Eftimi adında bir kıza âşık olur. Eftimi hamile kalır. Mükrimine adını verdikleri bir kız çocukları olur. Kör Dadı adı verilen birine kızlarını verirler. Çünkü Solyotlar, kendilerinden birinin Müslümanla evlenmesine kesinlikle karşı gelirler. Ali Paşa tekrar Solyotlara saldırır. Rüstem kuşatma altındaki Solyotlara yiyecek götürür. Gayrimeşru çocuktan haberi olan bazı Solyotlar çocuğu katlederler. Rüstem, intikam duygusuyla Ali Paşa'yla birlikte hareket eder. İntikamını katilleri öldürerek alır. Eserin sonunda Solyotların bir kısmı Parga'ya kaçarak sığınır. Kaçamayacaklarını anlayan kadın ve çocuklar ise kayalıklardan atlayarak intihar ederler. Çatışma sırasında yaralanan Rüstem ile Eftimi iyileşip evlenirler.

Ahmet Mithat Efendi, Tepedelenli Ali Paşa'nın hayatının tamamını değil, Solyotlar (Suliyotlar) ile ilgili mücadelelerin olduğu bir kısmı anlatmayı tercih ederek diğer iki yazardan ayrılır. İdamına sebep olacak faaliyetlerini anlatmaz. Onun siyasî ve askerî gücünün en doruğa çıktığı bir dönem tercih edilmiştir. Bunun sebebi ise, yazarın Osmanlılık ideolojisini yansıtmak için en uygun konu olarak görmesidir.

Ahmet Mithat Efendi, roman türüyle okuru eğitmek ve bilgi vermek isteyen bir devrin yazarıdır.¹² Bu yüzden zaman zaman eserlerinde okurla konuşarak tahkiyenin dışına çıkar. Bu kısımlarda anlatılanlar toplum huzurunu sağlamak içindir. Tanzimat Devri'nin özellikle Rumeli'deki en büyük sıkıntılarından biri, dış müdahalelerle Müslüman ve gayrimüslim topluluklar arasında oluşturulan huzursuzluktur. Bu sebeple yazar, eserin başında bir Bulgar'ın, Osmanlı Devleti'nden ayrıldıktan sonra Avrupalıların elinde nasıl oyuncak olduklarını anlatan bir gazete makalesini özetler. Bundan sonra eserdeki olayı anlatmaya girişir. Klasik bir romancı olduğu için, verilen her bilginin bir işlevi vardır. Osmanlılık fikrinin inşası buradadır. Huzurlu bir sosyal ve siyasî hayat için Osmanlı birliğine ihtiyaç vardır.¹³ Bu yüzden yazar, bir kişinin yükselişi ve çöküşüne odaklanmaz. Verebilecek en kıymetli bilgi, Osmanlılıktır.

Yazara göre Tepedelenli Ali Paşa, “tamamen fetret içinde olan Arnavutluk'un, merkezî hükümeti tanımayan vali ve müsellim adı altındaki isyancılar”ından biridir. Ayrıca dönemin padişahları olan I. Abdülhamid ve II. Mahmut'un Avusturya ve Rusya gibi düşmanlarla

¹² Gül Mete Yuva, Modern Türk Edebiyatının Fransız Kaynakları, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, 1. bs., s.32.

¹³ Halef Nas, “Arnavutlar Solyotlar Hakkında”, Arnavutlar Solyotlar Tarihe Müstenit Bir Roman, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017, 1. bs., s.13.

mücadelede, bu valilerin askerî gücüne ihtiyaçları olmuştur.¹⁴ Buradaki yöneticilerin etraflarındaki diğer zorbalarla savaşı, barışı, savaştaki başarısına göre yağmalar ve düşmanlarının mülklerini gasp ederler. Hatta bazen mücadeleyi kazandığı köy ve kasabalardaki ihtiyarları katleder, gençlerini esir olarak satarlar. Ali Paşa'nın hem babası hem de annesi böyle yöneticilerdir. Babasının erken vefatından sonra annesi Hamko da bilfiil derebeyliği yapar. Ancak Kardiki kasabası Arnavutlarıyla çıkan bir çekişme sonrası kendisi, oğlu ve kızıyla onların eline esir düşerler. Ali firar eder ama kardeşiyle annesinin esareti devam eder. Esaret sırasında anne – kızın çektiği sıkıntılar o kadar büyüktür ki daha sonra intikamlarının da büyük olmasına sebep olur.¹⁵

Ali Paşa'nın kin ve intikam hırslarıyla dolu olmasının özellikle annesinin yaşadıklarından dolayı olduğu gösterilir. Yazar, Ali Paşa'yı, "Hamko'nun Oğlu" olarak tanımlar. Ayrıca, karakterin kişilik analizini "Hamko'nun Oğlu" başlıklı bölümde ilk defa yapılır. O, kindar ve intikam hırsıyla dolu annesinin oğludur. Bununla beraber, o zamanlar Arnavutluk içindeki Arnavutlar; coğrafyanın sarplığı neticesi çiftçilik ve çobanlık yaparak geçinmekten kolay olan ücretli askerliği veya eşkıyalığı tercih ederler. Ali'nin de "serseriliği esnasında kalfet denilen eşkıyalarla münasebet peyda eylediği ve o münasebetle inip binmeye, vurup kırmaya, çevikliğe çabukluğa alıştığı" rivayet edilir. İlk gençlik yıllarında yaşadığı bu "eziyetler ve zahmetler" sonucu 25 yaşına geldiğinde Tepedelen'deki düşmanlarını ezip yok ederek dede ve babasının makamını tekrar ele geçirir.¹⁶

Yazar, Ali Paşa'yı vali olarak görmez. Bu düşüncesini de eski intikamlarını almak için Çornova adlı bir kasabanın ahalisinin bir kısmını katledip bir kısmını da esir edip satmasını örnek vererek destekler. Yazara göre o, yöneticilik yapabilecek karaktere sahip biri değildir. Çünkü bir eşkıya gibi hareket eder. Solyotlarla ilgili çekişmede de Ali Paşa'nın hiddetinden dolayı katledilirler.

Rüstem ve Ali Paşa Solyotların isyanıyla ilgili iki farklı usulü temsil ederler. Rüstem, bölgeyi ve insanlarını iyi tanıyan ve ticaret yaparken Batı

¹⁴ Ahmet Mithat Efendi, Arnavutlar Solyotlar Tarihe Müstenit Bir Roman, , Dergâh Yayınları, İstanbul 2017, 1. bs., s.35.

¹⁵ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s. 36-37.

¹⁶ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s. 37.

düşüncesini gereği gibi öğrenen Arnavutlar içinde önde gelen bir kişidir.¹⁷ Diplomasıyı kullanarak Solyotlarla anlaşılmasını ister ve ısrar eder. Bu açıdan Rüstem, vicdanlı, barıştan yana bir memurdur. Ancak kurgusal bir roman kahramanıdır. Ali Paşa ise Rüstem'in tamamen zıddıdır. Rüstem Solyotlarla uzlaşınca, onlarla arasında "kanlı bir arbede" çıkmadığından bu işten memnun kalmaz.¹⁸ Kısacası Ali Paşa, kaosla beslenen ve büyüyen bir derebeyidir. Görünen o ki onda bir yönetici olarak eksik olan sıfatların tamamı Rüstem'de vardır. Yalnız Ali Paşa tarihî bir figürdür. Yazar, onun karşısına Rüstem özelinde örnek bir kurgusal karakter yaratarak ideal yöneticiyi gösterir.

Ahmet Mithat Efendi ne kadar Osmanlıcılığa bağlı olmasına ve Müslümanlığı Hristiyanlıktan üstün görmesine rağmen diğer milletleri hiçbir zaman dinleri dolayısıyla küçük görmemiş veya aşağılamamıştır.¹⁹ Dolayısıyla eserdeki roman kahramanlarının olumlu veya olumsuz yönleri onların kişiliği ile alakalıdır. Onların mensup olduğu milletle ilgili değildir. Ali Paşa ve Rüstem de Arnavut'tur. İkisinin de kişilik özellikleri birbirinden farklıdır. Ne Ali Paşa Arnavut olduğu için kindardır ne de Rüstem sırf Arnavut olduğu için merhametli ve akılcıdır. Yazarın önyargısız bu üslubu, eserin değerini arttırdığı gibi okurun empati kurmasını da kolaylaştırır.

İbret Taşı

İsmail Kadare'nin *Kamarje e Turpit* adlı eseri Türkçeye *İbret Taşı* olarak çevrilmiştir. Aslında Arnavutça'dan motamot çevirisi "Utanç Nişi/Taşı" anlamına gelir. Eser Fransızcaya *La Niche de la Honte* (Utanç Nişi), İngilizceye ise *Traitor's Niche* (Hain Nişi) olarak çevrilir. Eser ilk önce 1978 yılında *Pashallëqet e Mëdha* (Büyük Paşalıklar) adıyla basılır. 2016 yılında ise eserin adı değiştirilerek bugünkü adıyla yayımlanır.²⁰ Bu eser *Düşler Sarayı* (Pallati i ëndrraveve) ve *Üç Kemerli Köprü* (Ura me tri harqe) adlı eserlerle birbirine bağlı ama bağımsız olarak da okunabilecek bir serinin romanıdır.

¹⁷ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s. 58.

¹⁸ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s. 148.

¹⁹ Fazıl Gökçek, *Osmanlı Kapısında Büyümek*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, 1. bs., s.79.

²⁰ Ece Dillioğlu, *Çağdaş Arnavut Edebiyatında İsmail Kadare ve Romanları* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi], Edirne 2017, Trakya Üniversitesi, s.84.

Yazarın esere bu adı seçmesinde, eserin konusu etkili olur. Tepedelenli Ali Paşa'nın idamından sonra başı kesilip İstanbul'a getirtilir. Seng-i ibret adı verilen yerde devlete ihanet edenlerin başları sergilenir. Ali Paşa ve oğullarının başları da buraya konulmuştur. Eserin adından anlaşılacağı üzere eserdeki olaylar Paşa'nın idamından sonrasına odaklanır. 8 bölümden oluşur; İmparatorluğun Merkezinde, İmparatorluğun Sınırlarında, İmparatorluğun Sınırları ve Merkezi Arasında, İmparatorluğun Merkezi Bulutlu Gün, İmparatorluğun Sınırlarında Kapalı Hava, Hep Sınırlarda, Sınırla Merkez Arasında Kra-Kra, İmparatorluğun Merkezi.

Eserin özeti kısaca şöyledir: Abdullah, İstanbul'da ibret taşının bekçiliğini yapar. Buğrahan, isyankâr Ali Paşa'nın başını almakta başarısız olunca, kesilen baş onun olur. Abdullah bu başı korurken kendisini, ölümü, Ali Paşa'yı ve Arnavutluk'u düşünür. Hurşit Paşa, Ali Paşa'nın isyanını bastırır. Kesik başları taşımaya görevli olan Tunç Hata, Ali Paşa'nın başını yolda geçtiği her yerde sergileyerek İstanbul'a ulaştırır. Abdullah, başın bekçiliğini yaparken, başı muayene gelen hekimle sohbet eder. Abdullah evliliğindeki sıkıntıları ona anlatır. Bazen kesik başla bile konuşur. İstanbul'da bu olaylar gelişirken Hurşit Paşa, Ali Paşa'nın gizli hazinesini arar. Paşa'nın dul eşi Vasiliki ise eşinin idamına sebep olan olayları düşünür. Arnavutların Paşa'yı nasıl yalnız bıraktıklarını hatırlar. Gizli bir hazine bulunamaz. Padişah, Hurşit Paşa'ya türlü entrikalar nedeniyle güvenemez. İdam edileceğini duyan Hurşit Paşa, intihar eder. Tunç Hata'nın payitahta taşıdığı baş, bu sefer Hurşit Paşa'nındır.

Eser, Ali Paşa'nın idamı sonrasına odaklandığı için diğer iki eserden ayrılır. Hem yazıldığı çağ, hem de yaşanan hadiseye bakış açısı bakımından da farklıdır. Diğer iki eser birbiriyle çağdaşken, bu eser 20. yüzyılın penceresinden post modern bir üslupla tarihî olayları irdeler.

Eserin ilk bölümünde, “İnsanlar kindardır. Asla unutmazlar.”²¹ ve “İnsanlar kötücüldür ve iflah olmazlar.”²² cümleleri birkaç defa tekrar eder. Bu cümleler, kesik başları izleyen halk tarafından mırıldanır. Halk, isyanı ve ihaneti bilir ama korkmaz. Esere göre onlar, kötü ve ahlaksız şeyler düşünmeye ve yapmaya devam edeceklerdir.²³ Eserin orijinal dilinde başın sergilendiği yerin adı, “utanç taşı”dır. Utanç duygusu

²¹ İsmail Kadare, İbret Taşı, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul 2011, 1. bs., s. 7.

²² Kadare, a.g.e., s. 12.

²³ Kadare, a.g.e., s. 12.

şahsîdir, kendilik bilinci olan duygulardandır ve ancak yaşayanlar tarafından hissedilir. Utanç duygusunu hisseden Osmanlı Devleti'dir. Utanç kaynağı olan ise Ali Paşa'dır. Devletine ihanet edip, onu "utandırdığı için" cezalandırılmıştır. Eserde, Osmanlı Devleti, toplumsal utançtan kurtulmanın yolu olarak kaynağını yok etmeyi tercih eder. Ancak durum düşünülen gibi değildir: "Eğer efsane karar verirse, o zaman adamı İbret Taşı'na yerleştirmek boşuna; orada durmayacak, geleceğe doğru yola çıkacak ve uzaktan bizimle alay edecektir. Beyni küflenmiş insanlar ancak etlerine indirilen darbeleri bilirler."²⁴

Alıntıda da görüldüğü gibi yok edilemeyenler, fikirlerdir. Eserde bu durumdan dolayı da Paşa'nın idamı sonrasına odaklanmıştır. Çünkü eserde de bahsedildiği gibi, iyi veya kötü bir "efsane" yaratır. Ali Paşa, Osmanlı Devleti'ne isyan etmiş, onla savaşmış, ona direnmiş, güçlü bir siyasî otoritedir.

Eserde, Ali Paşa'nın zalimlikleri neredeyse hiç anlatılmaz. Bu Arnavut Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu'na karşı, bir şekilde "Arnavutluk" kurma isteği ile isyan etme düşüncesi eserde tekrarlanır. Yazar tarafından okurda verilmek istenen fikir de budur: İskender Bey'den sonra tekrar Osmanlı Devleti'ne isyan edip Arnavutluk'u kurmak isteyen başka bir Arnavut Beyi'dir. Ancak Ali Paşa, İskender Bey değildir, olamayacaktır: Ali'nin mayası İskender Bey'inkiyle aynı değildir; Ali onun yanında cüce kalır. Arnavutlar ömürleri boyunca onun bir Mesih gibi yeniden ortaya çıkmasını beklediler, ama hâlâ gelen yok.²⁵

Yukarıda alıntılanan sözlerin sahipleri, İmparatorluğun Merkez Arşivlerinde çalışan memurlarıdır. Bu memurların görevi, "ulusların ulusal niteliğini tam ya da kısmen kaybettirme sürecini, eski gizli "kra-kra" doktrinine göre" gerçekleştirmektir.²⁶ Eserde, İmparatorluğun işleyiş sistemiyle ilgili yazarın imgelem gücüyle kurulmuş adlandırmalar mevcuttur; Düşler Sarayı, Tabir sarayı, Fısıltılar Sarayı, Dâhiliye Nezareti'nin Dördüncü Dairesi, kra-kra doktrini, olağanüstü hal, lanetli toprak, anarşik topraklar rejimi, İkinci Eyalet, Altıncı Eyalet, Yedinci Eyalet. Kra-Kra doktrini de bunlardan biridir. Ulusları yok edip bir nevi mankurtlaştıran bir sistemdir.

²⁴ Kadare, a.g.e., s, 143.

²⁵ Kadare, a.g.e., s, 143.

²⁶ Kadare, a.g.e., s, 146.

Yine eserde Osmanlı Devleti, “İmparatorluk” olarak adlandırılır. Arnavutluk ise, bu “imparatorluğun sınırı”, en ücra köşesidir. Eserde, Osmanlı Devleti’nin bir sömürge devlet olduğu izlenimi yaratılmaya çalışılır. Bu görüşe göre İmparatorluk, merkezinden çok uzakta, başka bir ulusun (Arnavutların) yaşadığı yeri siyasal ve ekonomik olarak egemenliği altında tutmaktadır. Bundan dolayı eserdeki bölüm isimlerinde “İmparatorluk”, “sınır” ve “merkez” imgeleri sıklıkla tekrar eder. Arnavut Ali Paşa da Arnavutluk’u tekrar diriltmeyi ister ama beceremez: Her şeyi yapabileceğini göstermişti, kötülükler, saraylar, köprüler, savaşlar, diplomasi gibi, ama bağımsız bir devlet kurmayı becerememişti. Bu sanatı bilmiyordu.²⁷

Eserden alınan bu iki cümle, eşi Vasiliki’nin düşünceleridir. Ali Paşa, Machiavelli’nin *Prens* adlı eserini eşine okuttuğu bir akşam, aralarında geçen sohbetten sonra bu fikre varır. Devlet kuramamasının sebebi, Arnavut halkının onu desteklememesidir. Çünkü Ali Paşa, Arnavutları ezmiştir:

Arnavutlar ona candan bağlı değillerdi. Yıllarca, içlerinden biri olmasına rağmen, onları tıpkı Türk paşalar gibi iliklerine kadar sömürmüştü, vergilerle bunaltmıştı, başka her vezir gibi, hatta daha da merhametsizce ezmişti, astırmıştı, dikenler üstünde dans ettirmişti, zincire vurdurmuştu, çok ağır biçimde küçük düşürmüştü. Bu yüzden, padişahla karşı karşıya gelip de eli mahkûm onlardan yardım istediğinde, onlar da onu duymazdan geldiler.²⁸

Ali Paşa’nın annesine diğer eserlerde olduğu gibi burada da atıf vardır. Diğerlerinden farkı burada annesi suçlanır. Ali Paşa, kendisine karşı gelenleri esir eder. Esirin biriyle bir gün giriştiği sözlü münakaşada, esir Ali Paşa’ya pašalık yapabileceğini ama bir devlet kuramayacağını çünkü Arnavutluk’un onun peşinden gelmeyeceğini söyler ve ekler: “Arnavutluk senin anan Hanko değil.”²⁹

Bu sözler üzerine esir orada infaz edilir. Ancak Arnavutluk’un onun peşinden gelmeyeceği düşüncesiyle Ali Paşa öfkelenir. İşlediği suçların, bir kısmını annesi Hanko’nun teşvikiyle yaptığını söyler.³⁰

²⁷ Kadare, a.g.e., s, 104.

²⁸ Kadare, a.g.e., s, 89.

²⁹ Kadare, a.g.e., s, 108.

³⁰ Kadare, a.g.e., s, 111.

Tepedelenli Ali Paşa

Alexander Dumas'ın *Meşhur Suçlar (Les Crimes Célèbres)* adı altında 1839 ve 1840 yılları arasında basılan bir roman dizisinin yedinci cildinde Ali Paşa'nın hikâyesi anlatılır. Bahsi geçen roman dizisi, Rönesans'tan Dumas'ın yaşadığı çağa kadar olan zaman dilimi içerisindeki tarihî olayları konu edinir.

Türkçeye Tepedelenli Ali Paşa (Ali Pacha) olarak çevrilen eser iki bölümden oluşur. Eser tamamen onun hayat hikâyesi üzerinde duran tarihî olayların anlatıldığı bir romandır. Tarihî bir eser olduğu söylenemez. Çünkü hem tarafsızlık, hem de tarihî belgelere göre bir üslup söz konusu değildir.

İlk bölümde doğduğu coğrafya, kültür ve halk tasvir edilir. Bu kısımda, gençlik yıllarındaki eşkıyalık hayatı, annesinin intikamını alarak dedesinin ve babasının yönettiği Tepedelen'i geri kazanması, Delvin Mutasarrıfı'nın kızıyla evliliği ve Toskerya ve Epir'in Derbentler Başbuğluğu verilmesi kısmına kadar Paşa'nın ilk yılları anlatılır. İkinci bölümde ise Yanya Valiliği'ne giden yoldaki entrikalar, valiliği süresince etrafındaki diğer yöneticilerle yaşadığı çıkar çatışmaları, Suliyotlarla mücadelesi, Fransız, Rus elçilerle görüşmeleri ve Osmanlı Devleti'ne karşı isyanı ve idamına giden süreç üzerinde durulur. İkinci bölüm, ilk bölüme göre daha hacimlidir.

Yazar'a göre, 19. yüzyılın başında “görüntüleri hariç hayatla ilgisi kalmamış mumyalara benzeyen Eski Doğu yavaş yavaş parsellenmekte, onu her yöne çekiştiren gözü pek maceraperest askerlerin elinde paramparça” olmaktadır.³¹ Ali Paşa da bu kişiler biridir. Hatta o;

Hayatını herhangi bir davanın hizmetine adayan o adamlardan biri değildi ve hem aracı hem de amacı olduğu bir gücü elde etmek ve arttırmak dışında asla hiçbir şey yapmadı. Dünyada yalnız kendini görüyor, yalnız kendini seviyor ve yalnız kendisi için çalışıyordu.³²

Yazar, Ali Paşa'nın etnik kökenini detaylı bir şekilde açıklar. Ayrıca François Pouqueville'nin ilmi araştırmalarıyla onun köklü bir Anadolu ailesinden gelmediği Türk istilası sonrası Müslüman olmuş Hristiyan İshiptar olduğunu iddia eder.³³ *Arnavutlar Solyotlar ve İbret Taşı* adlı

³¹ Alexandre Dumas, Tepedelenli Ali Paşa, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul 2018, 1. bs., s.5.

³² Dumas, a.g.e., s.6.

³³ Dumas, a.g.e., s.9.

eserlerde, onun sadece Arnavut olduğunu söylenir. Detaylı bir soy ağacı dile getirmezler. Yazar, Ali Paşanın başarılı savaşçı ve asker olmasını da Arnavut olmasına bağlar. Çünkü doğaları gereği mağrur ve aldıkları eğitim gereği ihtiyatlı Türklere göre o, Arnavutlara özgü hırçın ve hareketli biridir.³⁴ Velhasıl o, aksiyon adamıdır. Hatta bu maceraperestliğini ise Arnavutluğuna ve Arnavutların atalarına bağlar: Kimi zapt edilmez İskitlerin kimi ise evvelce dünyanın efendisi olmuş eski Makedonların soyundan gelen, büyük Haçlı seferleri hareketinin getirdiği Normandiyalı maceraperest askerlere karışmış Arnavutlar, damarlarında gerçek savaşçı kanı aktığını hissediyorlardı.³⁵

Burada iddia edildiği gibi günümüz Arnavutlarının kökeniyle ilgili tarihî gerçeklerle uyuşmamaktadır. Yazarın buradaki asıl amacı, Arnavutların Avrupalı bir millet olduğunu okura göstermektir. Ayrıca Ali Paşa'nın adı dışında Müslümanlıkla ilgisi bulunmadığını söyler.³⁶

Ali Paşa inançlı biri değildir. Çünkü o, “fanatik Müslümanların yanında Muhammed’in ateşli bir taraftarı, kaba bir panteizmi savunan Bektaşilerin yanında materyalist, Rumların yanında da Hristiyan olup onlarla Meryem Ana’nın şerefine içiyor, herkesin fikirlerini överek kendine her yerde yandaşlar” yaratır.³⁷ Ahlaklı biri değildir. Kendi oğlunun karısına bile göz diker.³⁸ Kaba güç ve otoriteyi daha da zenginleşmek için çekinmeden kullanır:

Asla vurmak için vurmazdı; sürgün ettiği birçok kurban sadece onu zenginleştirmek için telef olmuştu. Verdiği ölüm cezaları daima, ganimetlerini istediği beylerin ve zengin insanların payına düşünüyordu. Balta onun için sadece bir servet aracıydı ve cellat da vergi tahsildarından başka bir şey değildi.³⁹

Ali Paşa’nın müsebbibi olduğu katliamlar, işkenceler, entrikalar ve ahlaksızlar realist bir tarzda yorum katılmadan anlatılır. Özellikle eserin ikinci kısmı tamamen bunlar üzerine kurulur.

³⁴ Dumas, a.g.e., s.12.

³⁵ Dumas, a.g.e., s.8.

³⁶ Dumas, a.g.e., s.35.

³⁷ Dumas, a.g.e., s.34.

³⁸ Dumas, a.g.e., s.67.

³⁹ Dumas, a.g.e., s.27.

Ahmet Mithat Efendi'nin eserinde olduğu gibi burada da Ali Paşa'nın annesinin (Hanko) onun kişiliğine etkisi görülür. Yalnız annesinin etkisi, Ali Paşa'nın ağzından verilen bir konuşmayla okura gösterilir. Ali Paşa bir Fransız Elçisi'Fne, her şeyi annesine borçlu olduğunu söyler. Üstüne de ekler:

“Çünkü babam öldüğünde bana bir in ve birkaç tarladan başka bir şey bırakmadı. Hem adam hem de vezir olmamı sağlayarak bana iki kez hayat veren annemin nasihatlarıyla ateşlenen hayal gücüm kaderimin sır perdesini araladı. O zamandan beri Tepedelen'i, içinde doğduğum ve zihnimde yalayıp yuttuğum avın üstüne atılmak için konuştuğum bir kartal yuvası olarak gördüm sadece. İktidarı, hazineleri, sarayları hayal ettim yalnızca; zaman da bunları bana bahsetti ve hâlâ da vaat ediyor çünkü geldiğim nokta umutlarımın sonu değil.”⁴⁰

Eserde Machiavelli'in *Prens* adlı eserine atıfta bulunulur. Yazar, Ali Paşa'yı, Machiavelli'in eserini yazarken ilham aldığı düşünülen tarihî şahıs Cesare Borgia'nın Müslüman haline benzetir. Avrupa'ya dair hiçbir şey bilmeyen Ali Paşa'nın “aktif ve pratik doğası” sonucu olarak Machiavelli'in idealini hayata geçirdiğini söyler. Çünkü Machiavelli eserinde mutlak güç sahibi ve kararlı bir yöneticinin ülkeyi yönetmesi gerektiğini iddia eder. Dumas da bu eserden atıfla Ali Paşa'nın bütün kişilik özelliklerini sıralar:

Allah'a inanmayan, insanları küçümseyen, kendinden başka kimseyi sevmeyen, sadece kendini düşünen, çevresinde kimseye güvenmeyen, planları cüretkâr, azmi sarsılmaz, icraatı amansız, intikamı acımasız, durumuna göre kâh küstah kâh mütevazı kâh vahşi, bencillik konusunda her zaman ve her şeye rağmen tutarlıdır.⁴¹

Sonuç

Arnavutlar Solyotlar, *İbret Taşı* ve *Tepedelenli Ali Paşa* adlı eserlerdeki roman kahramanı Ali Paşa'nın Arnavut olduğu kabul edilir. Valilik yaptığı coğrafyanın Arnavutluk, yönettiği tebaanın ise Arnavut, Türk ve Rum ahalinin beraber yaşadığı belirtilir. Ancak Ahmet Mithat Efendi'ye göre bu tebaa eşit derecede olup Müslümanlar çoğunluktadır. İsmail Kadare'ye ve Alexander Dumas'a göre Arnavutların çoğunlukta olduğu bir bölgedir.

⁴⁰ Dumas, a.g.e., s.13.

⁴¹ Dumas, a.g.e., s.33.

Her üç yazar da Ali Paşa'nın kökeninin Arnavut olduğunu kabul etmesiyle onun cengâverliğini de kabul ederler. Başarılı bir askerdir ve bu Arnavut olmasıyla ilgilidir. Ancak Ahmet Mithat Efendi'ye göre bu durum, coğrafyanın zorluğundan dolayı çiftçilik yapamayan Arnavutların askerliği ve eşkıyalığı tercih etmesinden gelir. Kadare'ye göre Arnavutlar özgürlüğüne düşkündür. Bunun için mücadele ederler. Dumas'da kısmen Kadare gibi düşünür. Yalnız bir farkı vardır. Ali Paşa'nın mücadele ettiği nihayetinde Osmanlı Devleti'dir. Her ne kadar Ali Paşa Müslüman olsa da Ali Paşa'nın ataları ise Eski/ Müslüman Doğuyla savaşan Avrupa/ Hristiyan Batı'dır. Yazar, onun Osmanlı Devleti ile restleşmesini bu "etnik kökene" dayandırması ironik ve mesnetsizdir. Ayrıca tamamen oryantalist bir bakış açısıdır.

Her üç yazar da Ali Paşa'nın annesinin onun üzerindeki etkisinden bahseder. Ahmet Mithat Efendi, Ali Paşa'nın karakter özelliklerini annesinden aldığını söyler. Çocuk yaşta öldüğünden, babasının bahsi eserde ne iyi ne de kötü bir şekilde geçmez. Ancak o, "Hamko'nun Oğlu"dur. Bunun dışında yazar fazladan yorum yapmaz. Ancak işlenen suçlar ve zalimlikler ortadadır. Dumas'ın eserinde ise, Ali Paşa annesine minnettardır. O, kendisinin "paşa" olmasına yardım edecek manevi gücü annesinden aldığının farkındadır. Kadare'de ise annesini suçlar. Çünkü annesinden öğrendiği hırsı ve onun alması için teşvik ettiği intikamlarla geçen bir ömrün sonunda kendi halkı tarafından yalnız bırakılır.

Dumas, Ali Paşa'yı Machiavelli'nin *Prens*'i olarak adlandırır. Machiavelli'nin idealinin vücut bulmuş halidir. Kadare'de onu, *Prens* idealine kısmen benzetir. Çünkü başarısızdır. Gücünü "kendi ulusu" üzerinde adil kullanmamış, onları ezip bastırmayı tercih etmiştir.

Sonuç olarak üç eserde de Tepedelenli Ali Paşa'nın hayatı ile ilgili bulgulara dayanan gerçekler olduğu gibi verilmiştir. Ancak her eserin yayımlandığı yıl, yazarının ait olduğu kültür, savunduğu ideoloji gibi sebeplerden dolayı farklı yorumlamalar mevcuttur. Her bir eser yazıldığı kültürel, toplumsal ve siyasî ortama göre değerlendirildiğinde, yorum farklarının olması doğaldır. Bu yüzden incelenen tarihî şahıs gibi Doğu ve Batı kültürlerinde etki bırakmış imgelerin karşılaştırılmalı analizleri, "biz" ile "öteki"yi tanımayı ve anlamayı kolaylaştıracaktır.

Kaynakça

AHMET MİTHAT EFENDİ, Arnavutlar Solyotlar Tarihe Müstenit Bir Roman, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017.

Özlem, G. (2023). Arnavutlar Solyotlar, İbret Taşı, Ali Paşa Romanlarında Ali Paşa Karakterinin Karşılaştırmalı Analizi. ANKARAD, 4(7), 197-215.

AYTAÇ Gürsel, Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi, Say Yayınları, İstanbul 2013

BEYDİLLİ Kemal, “Tepedelenli Ali Paşa”, TDV İslam Ansiklopedisi c.40 (2011). ss. 476-479.

DİLLİOĞLU Ece, Çağdaş Arnavut Edebiyatında İsmail Kadare ve Romanları [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi], Trakya Üniversitesi, Edirne 2017.

DUMAS Alexandre, Tepedelenli Ali Paşa, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul 2018.

ENGİNÜN İnci, Mukayeseli Edebiyat, Dergâh Yayınları, İstanbul 1999.

GÖKÇEK Fazıl, Osmanlı Kapısında Büyümek, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.

KADARE İsmail, İbret Taşı, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2011.

NAS Halef, “Arnavutlar Solyotlar Hakkında”, Arnavutlar Solyotlar Tarihe Müstenit Bir Roman, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017, ss.13-15.

UZUN Ahmet, “Tepedelenli Ali Paşa ve Mal Varlığı”, Belleten, s.65 (2011), ss. 1035-1078.

YUVA METE Gül, Modern Türk Edebiyatının Fransız Kaynakları, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.